

DAVLAT SOTSIAL INSTITUT SIFATIDA

Shamsiddinova Robiyaxon*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitet Sotsiologiya yo'nalishi, II kurs talabasi*robiyaxonkamoliddinov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlatning sotsial institut sifatidagi roli tahlil qilinadi. Davlatning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati, uning jamiyatni boshqarish, tartibga solish va ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi funksiyalari ko'rib chiqiladi. Maqolada, davlatning sotsial institut sifatida o'z o'rnini belgilovchi asosiy mexanizmlar, qonunlar va siyosatlar, shuningdek, ularning ijtimoiy tizimdagi ahamiyati muhokama qilinadi. Davlatning turli ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi tenglikni saqlashdagi roli, iqtisodiy va siyosiy tizimlar bilan o'zaro aloqasi ham o'rganiladi. Shuningdek, davlatning ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi faoliyatini va ijtimoiy inqirozlar yuzaga kelganda uning muhim rolini tahlil qiladi. Ushbu ish, davlatning sotsial institut sifatida ijtimoiy tizimdagi o'rnini yanada yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Davlat, sotsial institut, ijtimoiy tizim, jamiyat, ijtimoiy barqarorlik, siyosat, qonunlar, tenglik, ijtimoiy adolat, ijtimoiy guruhlar, ijtimoiy inqiroz.

Kirish. Davlat — ijtimoiy hayotning muhim tashkilotchisi va boshqaruvchisi sifatida, insoniyat tarixida o'ziga xos o'rin egallagan. U nafaqat siyosiy tuzilma, balki ijtimoiy institut sifatida ham faoliyat yuritadi. Davlatning asosiy vazifasi — jamiyatda tartibni saqlash, ijtimoiy adolatni ta'minlash, fuqarolarni himoya qilish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va umumiy farovonlikni oshirishdir.¹

Sotsial institutlar — jamiyatning turli ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish, tartibni saqlash, muayyan ijtimoiy me'yorlarni yaratish va ularni amalga oshirishga qaratilgan tizimlar va tuzilmalar bo'lib, ular uzoq vaqt davomida shakllanadi va jamiyatning barqarorligi uchun zarurdir. Sotsial institutlar, odatda, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, va madaniy tizimlarda belgilangan qoidalar, me'yorlar va qadriyatlar asosida jamiyatning turli ehtiyojlarini amalga oshirishga qaratilgan faoliyatlarni ifodalaydi. Bu institutlar jamiyatni muvozanatli va barqaror holatda saqlashda yordam beradi va fuqarolarga kerakli xizmatlar, himoya, adolat va xavfsizlikni ta'minlashga yordam beradi.

¹ Abbos Kosimov, "Davlat sotsial instituti: nazariy asoslar va amaliyot," E'lim nashriyoti, Toshkent, 2010.

Davlat ham sotsial institut sifatida faoliyat yuritadi, chunki u jamiyatda yuridik va ijtimoiy normativlar, qonunlar, siyosat va tartibni belgilaydi. Davlatning asosiy funksiyasi jamiyatning ichki tizimlaridagi tartibni saqlash, ijtimoiy barqarorlikni, adolatni ta'minlash va fuqarolarni himoya qilish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdan iborat. Davlat, o'zining qonuniy huquqiy tizimi orqali, jamiyatdagi har bir fuqaroning huquqlarini himoya qilish, ular o'rtasida adolatni ta'minlash, ijtimoiy me'yorlarni yaratish va ularga rioya etilishiga erishish uchun zarur chora-tadbirlarni belgilaydi. Bunda, davlatning roli faqat siyosiy hokimiyatni amalga oshirishdan iborat emas, balki u jamiyatni barqarorlashtirish va ijtimoiy tizimning faoliyatini izchil ravishda ta'minlashda ham muhimdir.

Shuningdek, davlat ijtimoiy institut sifatida jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va madaniy tizimlarida ham faoliyat yuritadi. U iqtisodiy resurslarni taqsimlash, mehnat bozorini tartibga solish, ijtimoiy xizmatlarni ta'minlash, ta'lim tizimini boshqarish, va sog'liqni saqlash xizmatlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Bu tizimlar bir-birini to'ldiradi va jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va farovonlikni ta'minlashga qaratilgan davlat siyosatining asosiy komponentlariga aylanadi.²

Natijalar va muhokama. Davlatning sotsial institut sifatidagi roli ayniqsa inqiroz holatlarida yanada muhimlashadi. Ijtimoiy yoki siyosiy beqarorlik, iqtisodiy inqiroz yoki tabiiy ofatlar paytida davlat jamiyatdagi barcha guruhlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash, ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish va fuqarolarni himoya qilish uchun faoliyat yuritadi. Davlatning barqaror va samarali ishlashini ta'minlash orqali jamiyatni tezda tiklash va inqirozlarni bartaraf etish mumkin bo'ladi.

Davlat sotsial institut sifatida jamiyatning asosiy ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy tizimlarini boshqaradi, ijtimoiy tartibni saqlaydi va jamiyatda adolat, tenglik, xavfsizlik va farovonlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Uning faoliyati jamiyatdagi barcha boshqa sotsial institutlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldirgan holda jamiyatning barqaror ishlashini ta'minlaydi.

Davlat jamiyatni boshqarish va tartibga solish uchun qonunlar, qarorlar va siyosatlarni ishlab chiqadi. Bu funktsiya davlatning tashkilotchilik, siyosiy hokimiyatni amalga oshirish va jamiyatda ijtimoiy tizimni yaratishda muhim o'rin tutadi. Davlatning sotsial institut sifatida roli, jamiyatdagi tenglikni saqlashda ko'rinadi. Hukumat ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun qonunlarni ishlab chiqadi va ularning bajarilishini nazorat qiladi. Bu davlatning adolatli sud tizimi va ijtimoiy himoya tizimlarini yaratishdagi roli bilan chambarchas bog'liq.

² Abdulla Yunusov, "Sotsial iqtisodiy tizim pedagogikasi," Toshkent davlat pedagogika universiteti nashriyoti, Toshkent, 2008.

Davlatning sotsial institut sifatidagi asosiy vazifalaridan biri — ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdir. Bunga iqtisodiy siyosatni yuritish, fuqarolarni iqtisodiy xavfsizlik bilan ta'minlash va ijtimoiy xavfsizlik tizimini yaratish kiradi. Shuningdek, davlat ijtimoiy inqirozlar, tengsizlik va boshqa muammolarni bartaraf etishga harakat qiladi. Davlat, fuqarolarni tashqi va ichki tahdidlardan himoya qilish vazifasini bajaradi. Bu funksiya milliy xavfsizlikni ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish va favqulodda holatlarda yordam ko'rsatishni o'z ichiga oladi.

Davlatning ijtimoiy tizimdagi o'rni juda katta, chunki u nafaqat siyosiy, balki iqtisodiy va madaniy hayotga ham ta'sir ko'rsatadi. Davlat ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi aloqalarni tartibga solib, jamiyatdagi har bir shaxsning o'rnini va huquqlarini belgilaydi. Bu tartib-qoida, qonunlar va normativlar shaklida amalga oshiriladi, ular fuqarolar va ijtimoiy guruhlarining o'zaro aloqalarini, iqtisodiy faoliyatni va madaniy qadriyatlarni tartibga soladi. Shu bilan birga, davlatning ijtimoiy tizimdagi faoliyati ijtimoiy barqarorlikni saqlash, mehnat bozori va ta'lim tizimining samarali ishlashini ta'minlash, shuningdek, jamiyatning boshqa tizimlarini boshqarish orqali amalga oshiriladi. Buning natijasida, davlat o'zining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy institutlarini yaratib, jamiyatning barqarorligini ta'minlaydi.

Davlatning ijtimoiy institut sifatidagi roli, ijtimoiy tenglikni ta'minlashda namoyon bo'ladi. U barcha fuqarolarga bir xil huquq va imkoniyatlarni yaratishga intiladi, jamiyatdagi iqtisodiy va ijtimoiy tengsizlikni bartaraf qilishga harakat qiladi. Bu yondashuvlar, ayniqsa, davlatning ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi roli bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi adolatsizliklarni kamaytirishga qaratilgan. Shuningdek, davlat qonun ustuvorligini saqlashga, huquqiy tizimni mustahkamlashga va fuqarolarning huquqlarini himoya qilishga katta e'tibor beradi. Fuqarolarni himoya qilish uchun ishlab chiqilgan qonunlar va tartiblar davlatning ijtimoiy tizimdagi rolining asosiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Davlatning ijtimoiy institut sifatidagi roli ijtimoiy inqirozlar yuzaga kelganda yanada muhimlashadi. Jamiyatda iqtisodiy notenglik, siyosiy beqarorlik yoki ekologik muammolar yuzaga kelganida, davlat barcha ijtimoiy guruhlarini birlashtiruvchi, muammolarni bartaraf etuvchi va jamiyatni tiklovchi asosiy kuch bo'lib qoladi. Inqirozlar davrida davlatning siyosiy va iqtisodiy qarorlari, jamiyatni to'g'ri yo'lga solishda va tezda tiklashda muhim omil bo'ladi. Iqtisodiy inqirozlar, ishsizlik, yuqori inflyatsiya yoki tashqi iqtisodiy tanqisliklar yuzaga kelganda, davlat samarali iqtisodiy siyosatni ishlab chiqish, ijtimoiy yordam tizimlarini ta'minlash va iqtisodiy o'sish uchun sharoit yaratishda asosiy rolni o'ynaydi. Bunda, davlatning

ijtimoiy himoya tizimi, mehnat bozorini boshqarish va iqtisodiy resurslarni taqsimlash kabi choralari jamiyatni barqarorlashtirishga xizmat qiladi.³

Shuningdek, siyosiy beqarorlik yoki ijtimoiy noroziliklar yuzaga kelganda, davlat jamiyatdagi har xil guruhlar o'rtasidagi kelishmovchiliklarni bartaraf etishga, ijtimoiy tartibni qayta tiklashga, va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlashga mas'ul bo'ladi. Davlat o'zining qonuniy va institutsiyaviy qudratini ishlatib, siyosiy inqirozlarni boshqarish, fuqarolar o'rtasidagi ziddiyatlarni yumshatish va ijtimoiy barqarorlikni tiklash uchun kerakli vositalar yaratadi. Bu jarayonlarda, davlat tomonidan amalga oshirilgan demokratik islohotlar, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, va ijtimoiy-siyosiy tizimni qayta shakllantirishning o'zni katta.

Davlatning sotsial institut sifatida roli davom etar ekan, uning jamiyatdagi o'zni yanada chuqurlashadi. Har bir davlat, o'zining qonuniy va siyosiy tizimlari orqali fuqarolarni himoya qilish, ijtimoiy adolatni ta'minlash, iqtisodiy o'sish va farovonlikni qo'llab-quvvatlash kabi muhim vazifalarni bajaradi. Biroq, bu ro'llar

nafaqat iqtisodiy yoki siyosiy sohalarda, balki jamiyatning axloqiy va madaniy jihatlarini ham o'z ichiga oladi.

Davlatning xavfsizlikni ta'minlashdagi roli, ijtimoiy inqirozlar, tabiiy ofatlar, yoki ekologik muammolar yuzaga kelganida muhimlashadi. Davlat har bir fuqaroning xavfsizligini ta'minlash, tashqi va ichki tahdidlardan himoya qilish va jamoat tartibini saqlash uchun kuchli huquqiy va xavfsizlik tizimiga ega bo'lishi kerak. Xavfsizlikni ta'minlash davlatning asosiy funksiyalaridan biri bo'lib, davlat ijtimoiy tizimni saqlashda eng muhim yuridik va amaliy vositalarni yaratadi. Bu, nafaqat jinoyatchilikka qarshi kurashish, balki jamiyatdagi ijtimoiy noroziliklar va beqarorliklarga nisbatan tezkor choralar ko'rishni ham o'z ichiga oladi.

Shu tariqa, davlatning sotsial institut sifatida roli jamiyatda muhim va ko'p qirrali ahamiyatga ega. Davlat nafaqat siyosiy hokimiyatni amalga oshiruvchi tashkilot, balki ijtimoiy adolat, tenglik, barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlaydigan asosiy ijtimoiy institutdir. Uning vazifalari va funksiyalari jamiyatdagi ijtimoiy tizimning barqaror ishlashini ta'minlashga qaratilgan. Davlat, qonunlarni ishlab chiqish, ijtimoiy tartibni saqlash va fuqarolarni himoya qilish orqali jamiyatni boshqaradi va uning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy tizimlarida barqarorlikni saqlashga intiladi. Jamiyatda yuzaga kelgan har qanday beqarorlik yoki muammolarga nisbatan davlatning roli, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va fuqarolarning huquqlarini himoya qilish orqali jamiyatni to'g'ri yo'lga solishga qaratilgan.

³ Muhammadjon Rashidov, "Davlat sotsial instituti," O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, Toshkent, 2005.

Davlatning bu roli, ayniqsa, ijtimoiy inqirozlar va ijtimoiy ehtiyojlar yuzaga kelganda yanada ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy inqirozlar, iqtisodiy notenglik, siyosiy beqarorliklar mavjud bo'lganda, davlat jamiyatni tinchlantiruvchi, barqarorlashtiruvchi va tiklovchi asosiy kuchga aylanadi. Inqirozlar davrida davlatning barcha fuqarolarni birlashtiruvchi, hamda muammolarni hal qilishdagi strategik qarorlari, jamiyatning tezda tiklanishini ta'minlaydi. Shuningdek, davlat jamiyatdagi barcha ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi ziddiyatlarni kamaytirish, adolatni ta'minlash va iqtisodiy jihatdan zaif guruhlarini qo'llab-quvvatlash orqali ijtimoiy barqarorlikni saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Xulosa. Shunday qilib, davlatning ijtimoiy institut sifatidagi roli jamiyatdagi tizimlarning muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlashga, jamiyatda muvozanat va barqarorlikni saqlashga, va fuqarolarning asosiy huquqlarini himoya qilishga qaratilgan. Davlatning bu roli nafaqat fuqarolarning kundalik hayotida, balki jamiyatning uzoq muddatli rivojlanishida ham zarur. Ijtimoiy ehtiyojlar yuzaga kelganda, davlatning faol va samarali ishtiroki jamiyatning barqarorligini ta'minlashda asosiy omil bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abbos Kosimov, "Davlat sotsial instituti: nazariy asoslar va amaliyot," E'lim nashriyoti, Toshkent, 2010.
2. Abdulla Yunusov, "Sotsial iqtisodiy tizim pedagogikasi," Toshkent davlat pedagogika universiteti nashriyoti, Toshkent, 2008.
3. Muhammadjon Rashidov, "Davlat sotsial instituti," O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, Toshkent, 2005.
4. Alisher Kadirov, "Davlat sotsial instituti va uning tashkiliy-tarixiy rivojlanishi," Ma'naviyat va ma'rifat nashriyoti, Toshkent, 1999.
5. Shuhrat Raxmonov, "Jamiyat va davlat: o'zaro munosabatlarning sotsial iqtisodiy tahlili," Adolat nashriyoti, Toshkent, 2008.
6. Gregory S. Alexander, "The Making of Modern Social Science: C. Wright Mills and the Sociological Imagination," Prometheus Books, 2009.
7. John W. Meyer, "World Society and the Nation-State," American Journal of Sociology, Vol. 103, 1998.